

ԴՐՈՇԱԿ

Հ.Յ.Գ. ԲԻՐՈՅԻ
ՉԲԱՆԱԲԱՆ
A.R.F. BUREAU
LIBRARY

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՄԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

Զ ԷՆ Ք

Մարտ, 1895 թ.

Ցածկահայ ժողովրդին ընդհանուր կոտորածի սարսափ է սպառնում: ամեն մի րոպե նա երկիւղով սպասում է տաճիկ ժողովրդի յարձակման, իսկ վերջինն էլ իւր կողմից չի զլանում սպառնալիքներ տալ: Երկու միատեղ ապրող ժողովրդների յարաբերութիւնը լաւած է: Սա փաստ է և հետեանք ներկայ իրերի դրութեան: Հայ ժողովրդի երկիւղը անհիմն չէ և ահա ինչու:

Ով ճանաչում է արեւելքը, ով գիտէ մահաբերական ժողովուրդը, նա շատ լաւ գիտէ թէ կրօնը, նոյն իսկ մեր օրերում, ինչ դեր է կատարել նորա կեանքում, թէ հոգեւորականութիւնը ու ազնւականութիւնը որքան մեծ ոյժ ու ազդեցութիւն ունեն այդ ժողովրդի վրայ շնորհիւ այն հանգամանքի, որ սրա տընտեսական և մտաւոր կեանքը նրանց ձեռքին է և թէ սա որքան կոյր և մղեռանդ է:

Ցածիկ ժողովուրդը շնորհիւ այս երկու դասակարգերի, շնորհիւ տիրող պայմանների ապրում է անգիտակցական կեանքով: Եւ անգիտակցորէն ապրող ժողովուրդը ինչե՛ր սսես որ չի անել առանց իրեն հաշիւ տալու, առանց մտածելու, որ իւր այդ գործողութիւնը հայերի վրայ յարձակում գործելը, թշնամաբար վերաբերիլը դեպի ուրիշ ժողովուրդները և այլն, յոգուտ իրեն չէ, որ ինքն ևս դորանից փնասուում է. անգիտակցորէն ապրող ժողովուրդը որտեղից կարող է իմանալ, թէ նա կոյր գործիք է դառել այդ անբարոյական, ճահճի մեջ ապրող դասակարգերի ձեռքին, նա ինչպէ՛ս կը հասկանայ, որ ինքը ծառայում է նրանց շահերին, որ նրանք դրան թելադրում են կատարել ամենավատ գործեր իրենց շահերի համար, կրօնի անունով, նորա դիմալի տակ ծածկած, միշտ իրենց աջակից ու մասնակից ունենալով սուլթանի կառավարութիւնը: Ո՛րտեղից իմանայ, ո՞վ է նրան հասկացրել... ովքե՛ր են նրա հասարակական գործիչները:

Շատ քիչ բացառութեամբ նա որը է. նա ունի մի

քանի հատ խելք, մտածող ու բարեսիրտ անհատներ ու թոյլ ուժերով „Երիտասարդ Թուրքիան“, ահա նրա սրտացաւ բարեկամները, ահա յօգուտ նրա շահերի գործիչները: Մինչդեռ հասարակական և քաղաքական բոլոր ասպարէզները, շուկաները բռնել է այդ երրորդութիւնը — կառավարութիւնը, մօլլան և ազնւականը իրենց արբանեակներով՝ ամենահարուստ, անսիրտ կեղեքողից մինչև անպատկառ զապթիան: Ներկայումս սրանք են նրա հասարակական գործիչները, նրա ուսուցիչները ու դաստիարակները: Ի՞նչ կարելի է սպասել:

Բայց երախտամոռ չլինենք դեպի երրորդութիւնը. նա իբրև կրթիչ տաճիկ ժողովրդին շատ բան է ասել, հասկացրել. — նրա մեջ սնուցել է ատելութիւն, զրգւանք դեպի հարևան ոչ-կրօնակից ժողովրդները, որոնց նա „մուստար“, „անմաքուր“ է համարում, նրան դըրդել է անպատեւել, ծաղրել, բռնաբարել, սպանել, թալանել նրանց, նրան օտվորեցրել, վարժեցրել է ապրել նրանց հաշուով, նրանց աշխատանքը, բերանի հացը խլել: նրան տւել է ամեն տեսակ անբարոյական և ստոր դասեր և այդ տեսակ գործունէութեան համար ամենաազատ ասպարէզ և հովանաւորութիւն:

Ինչո՞ւ համար, ի՞նչ նպատակով: Թէ ձրիակեր կառավարութիւնը, թէ իւր մօտիկ ձրիակեր ինստիտուտները — հոգեւորականութիւնն և ազնւականութիւնը անպրում են, թէ և չեն աշխատում և դըրանց ապրեցնողը, գոյութիւնը պահպանողն իւր դառն աշխատանքով թէ այդ ողորմելի, կոյր և գիտակցութիւնից զուրկ թուրք ժողովուրդն է և թէ երկրում ապրող միւս ժողովուրդները: Հասկանալի է, որ նրանց երբեք ցանկալի չէ ոչ „իրենց ժողովրդի“ յառաջագիմութիւնը և ոչ էլ մի որ և է փոփոխութիւն երկրում, որը կարող է յառաջ բերել յառաջագիմութիւն, քաղաքակրթութիւն, որի հետ կապած է ժողովրդի գիտակցութիւնը, նրա ազատելն այն կապանքներից, որոնց բանալին իրենց ձեռքին է: Հենց այս պատճառով էլ նրանք ճիգ են թափում, գործ են դնում ամեն միջոց պահպանելու իրերի ներկայ դրութիւնը, պահելու տաճիկ

ժողովուրդին նոյն տգիտութեան, նոյն մոլեռանդութեան մէջ, լարելու նրա յարաբերութիւնը հարեան ժողովուրդների հետ, նամանաւանդ հայ ժողովուրդի, որ այսօր երկրի յառաջադէմ, յեղափոխական ժողովուրդն է, որի վերայ է ընկել կատարել պատմական մեծ դեր՝ յեղափոխելու երկրում ներկայումս տիրող պայմանները և յառաջ բերել այնպիսի մի նոր դրութիւն, նոր պայմաններ, ուր այլևս այդ շառլատանները ու պորտաբոյծները չեն կարող այնպէս ազատ, լայն ու անպատիժ կերպով շարունակել իրենց ձրիակերութիւնը, կեղեքումները և այլն, ուր նրանց հեղինակութիւնն և ազդեցութիւնը կընկնի, կը ոչնչանայ, ուր նրանք այլ ևս չեն կարող լինել իշխողը, կառավարողը, ուր կը տիրէ ազգերի համերաշխութիւն, որի հետեանքը կը լինի այդ տղորակների համար անտեսական տեսակետից այն, որ իրենք ևս կը պարտաւորեն աշխատել իրենց գոյութիւնը պահպանելու, քաղաքացիական տեսակետից՝ իրաւունքների հաւասարութիւն, իսկ կառավարչական ներկայ սիստեմը բոլորովին կը ոչնչանայ, հիմնովին կը կործանուի: Այս կը լինի ներկայ իրերի փոփոխութեան լուրջիկական հետեանքը, որը յառաջ կը բերուի Հայաստանում սպասելիք և արդէն սկսած յեղափոխութեամբ:

Արդեօք երկրի այս տեսակ փոփոխութիւնը ցանկալի, հաճելի կը լինի ինչպէս սուլթանի աւազակ կառավարութեան, այնպէս էլ շառլատան իր խնամիներին: Պարզ է, որ ո՛չ հետեապէս դիրքին է հասկանալ, թէ ինչու համար, ինչ նպատակով են դրանք գրգռում մահմեդական տարրին ոչ մահմեդականների դէմ: Հասկանանալի է նոյնպէս, որ այդ չարագործների խումբը իւր ունեցած ուժով պիտի աշխատի արգելք լինել բոլոր այն շարժումներին, որ սպառնում են վերջ տալ իրերի ներկայ դրութեան, ոչնչացնել այն, ինչ որ սպառնում է ոչնչացնել իրենց թագաւորութիւնը: Եւ որովհետեւ այդ սպառնացողը ներկայումս հայ ժողովուրդն է, բնական է, որ նրանք իրենց նիղակները պիտի ուղղեն դէպի նրան, և հենց այդպէս էլ անում են: Պարզապէս տեսնելով իրենց հասանելիք վտանգը, նրանք էլ իրենց կողմից գործ են դնում իրենց ունեցած միջոցները և ոյժը, ոչնչացնելու վտանգ սպառնացող տարրին յջարիքը արմատից չորացնելու՝ և, իբրև միակ միջոց, նա ընտրել է կոտորածը, որովհետեւ երկար տարիների խուլ ծուռ ու մուռ ճանապարհներով կուրծը նպատակին չհասցրեց: Իսկ տաճիկ կոյր և մոլեռանդ ժողովուրդը այդտեղ ծառայում է այդ իժի ծնունդներին, իբրև միջոց իրենց չարանեցնք նպատակին հասնելու համար: Սա գոյութեան կուր է, բնական է, որ այդպիսի արարածները կը կորցնեն ամեն կեղծիութիւն, ի հարկէ եթէ ունեն, և

իրև խելագար կը դիմեն ամեն բանի. ջրում խեղդւողը ձեղեց էլ կը բռնի: Բացի այս, գոյութեան կուրում, մահաւանդ այդպիսիները, միջոցների ընտրութեան մէջ ոչ մի խտրութիւն չեն դնում և հետեանքի մասին երկիւղ էլ չեն կրում: «Ինչ կը լինի, թող լինի» այս է այդ թշաւառականների լուրջիկան, միայն թէ ազատեն այդ վտանգաւոր տարրից, որպէսզի կարողանան տաճիկ, քիւրդ և միւս ժողովուրդների կրծքին նստած, հանգիստ շարունակել իրենց անամօթ գոյութիւնը: Բացի այն, որ երրորդութիւնը գոյութեան կուր է մղում, բացի այն, որ կուրը սկսած է և հայ ժողովուրդը եռանդով յառաջ է տանում յեղափոխական շարժումը, բացի այն որ նա իր դէմ է գրգռել Եւրոպայի, Ամերիկայի, Հնդկաստանի ժողովուրդները, իսկ մինչդեռ հայ ժողովուրդը նրանց մէջ համակրութիւն է ձեռք բերել, նա մինչև իսկ իր դէմ ունի և մի որոշ տարր մահմեդական աշխարհից: Իրերի այդ տեսակ դասաւորութիւնը յօգուտ երրորդութեան չի կարող լինել և նա պարզապէս տեսնում է, որ հեռու չէ այն օրը, երբ վերջ պիտի դնուի իր անսանձ ու անբարոյական թագաւորութեան: Բնական է, որ նա էլ իր կողմից պիտի աշխատի դէմ դնել այդ վտանգին իւր ունեցած միջոցներով և որովհետեւ, ինչպէս ասացինք, միակ միջոցը ներկայումս, որ ունեն իրենց արամադրութեան տակ, կոտորածն է, նա էլ դրան կը դիմի նոյնը ասում է և եւրոպական մամուլը:

Այսպէս ինչուո՞չ յետոյ, չենք կարծում, որ կարելի է կասկածել թէ այդ լիբը պորտաբոյծները հրաժարեն ի կատար ածել իրենց պրօէկտը: Եւ որովհետեւ տաճիկ ժողովուրդը գտնուում է դրանց ազդեցութեան տակ նրանց կոյր գործիքն է, ամենայն հաւանութիւն կայ, որ նա մի այդպիսի քայլ կանի: Հենց այս հիման վերայ է, որ մենք ասում ենք — հայ ժողովուրդին ընդհանուր կոտորածի սարսափ է սպառնում, նա երկիւղով է սպասում տաճիկ ժողովուրդի յարձակման և այս երկիւղը անհիմն չէ:

Ի՞նչ պէտք է անել:
 Վտանգը կայ, նա ունի իր հիմունքը, նա հաւանական է: Արդեօք թողնենք ճակատագրին, լաւատես լինենք և ասենք՝ չէ, այդպիսի բան չի լինիլ ու ձեռներս ծալենք, նստենք, մինչև որ սարսափը աչքներովս տեսնենք, մինչև որ ամբողջ երկիրը Սասունի վիճակին ընկնի — աւերակներով ու դիակներով ծածկուի: Ել այն ժամանակ ինչ է մնում անել. — լալ և կրճատել տամները...

Ոչ, վտանգը կայ և պիտի պատրաստել դիմադրելու պիտի, անհրաժեշտ է դիմել պաշտպանութեան. ոչ ճակատագիր, ոչ լաւատեսութիւն: Տաճիկահայ բազմա

չարչար ժողովրդի կեանքը ցոյց է տուել, որ այդ անի-
ծեալ երկրում ամեն բան հնարաւոր է, ամեն բան սպա-
սելու է: Հետեւապէս պիտի դիմել ամենաեռանդուն մի-
ջոցների, ժամանակ չպէտք է կորցնել, իւրաքանչիւր վար-
կեան թանգ է. այլապէս կը տուժենք և խիստ կեր-
պով կը տուժենք, մնալով բարոյական ծանր պատաս-
խանատուութեան տակ: Պէտք է օգնել, և իբրև միջոց՝
ժողովրդի զինելն է, որի անհրաժեշտութիւնը վաղուց
զգացած է: «Դաշնակցութիւնը» իր կողմից, հենց իր
գոյութեան առաջին օրերում, առանձին ուշադրութիւն
է դարձրել դրա վրայ, չի զլացել և ոչինչ չէ խնայել
այդ պահանջին բաւականութիւն տալու: Բայց դրա
մասին մի այլ անգամ:

Միայն մեզ հարկաւոր է աւելացնել այստեղ, որ ա-
սելով, թէ անհրաժեշտ է զինել հայ ժողովրդին, չը
պէտք է երբէք կարծել, որ մենք դրանով կուր ենք
յայտնում տաճիկ ժողովրդին, ո՛չ: Հենց նոյն իսկ նախ-
ընթաց համարում ասել ենք՝ հայ ժողովրդի բուն
թշնամին տաճիկ և քիւրդ ժողովուրդը չէ. բացի այս,
մենք միշտ ասել ու շեշտել ենք, թէ ժողովուրդները,
աշխատաւորները մեկ-մեկու բնածին թշնամիներ չեն,
որ ժողովրդի իսկական, բուն թշնամին ներկայ կառա-
վարութիւնն է և իւր խնամիները, արբանեակները ու
գեեդանները: Ընդհակառակը, «Դաշնակցութիւնը» աշխա-
տել է, որքան ներում են պայմանները, ձեռք բերել
հայ ժողովրդի հետ միատեղ ապրող միւս ժողովուր-
դների համակրութիւնն ու աջակցութիւնը:

Հայ ժողովրդին զինելու գլխաւոր ու անմիջական
նպատակն է, որ նա հնարաւորութիւն ունենայ կուե-
րու ներկայ կառավարչական ըէժիմի դէմ՝ իւր մարդ-
կային իրաւունքները ձեռք բերելու համար: Նա զինւած
լինելով, միևնոյն ժամանակ միջոց կունենայ իրեն պաշտ-
պանելու, երբ նրա վրայ յարձակում կը գործեն՝ սպա-
նելու, թալանելու, բռնաբարելու... ով որ էլ լինի յար-
ձակողը: Ներկայ պայմաններում հայ ժողովրդին հար-
կաւոր է զէնք համ ինքնապաշտպանութեան համար,
համ էլ թշնամու դէմ կուեւրու համար:

Հայ ժողովուրդ, տաճիկահայ եղբորդ զէնք է հարկա-
ւոր, զէնք, նրա փրկութիւնը ներկայ ծանր ըրպէում
դրանում է կայանում և նա ուրիշ ոչինչ չէ ուզում
քեզսից: Այդ ժողովուրդը, որ դեռ երեկ ձեռք էր
պարզում միայն մի կտոր հաց խնդրելու համար և վա-
խենում էր մի դանակ պահել, այսօր նա այլ ևս ձեռք
չէ պարզում միայն հացի համար, (այդ էլ են խլում)՝
իր թշառ գոյութիւնը պահպանելու, նա զէնք է ու-
զում. նա, որ երեկ վախենում էր դանակ պահելուց,
այսօր էլ չի վախենում ունենալ հրացան և թշնամու

դէմ դուրս գալ: Նրան զէնք է հարկաւոր ինքնապաշտ-
պանութեան համար, դէմ գնելու իրեն սպառնացող
սարսափին, նրան զէնք է հարկաւոր սկսածը շարունա-
կելու-կուեւրու իւր ազատութեան համար:

Ազատութիւն ձեռք բերելու միջոցը զէնքն է, արիւնն
է. ժողովուրդը չի վախենում, նա արիւն է տալիս
տուր զէնք:

James

Ն Ա Մ Ա Վ Բ Ա Ղ Ե Շ Ի Ց

Վառավարչական պաշտօնեաները՝ նահանգական փա-
շաները, գայմագամները և այլն, նոր պաշտօն ստանձ-
նած ատեն իրենց «պարտաւորութիւնները» ճշտիւ կա-
տարելու՝ խեղճ ժողովուրդը թալանելու, հարստահա-
րելու, կեղեքելու համար միշտ կը փնտրեն ժողովրդի
միջէն ճարպիկ, ոչ մի սրբութիւն չճանչցող էակներ և
ատոնց իրենց օգնական, խորհրդատու կընտրեն: Այդ
օգնականներն են, որ կը փնտրեն ամեն տեղ յաջող
որս, կը լրտեսեն ամեն ինչ, կաշխատեն իրենց պետի
դիրքն հաստատ պահելու, մի խօսքով այդ ստոր, քսու-
անձինքն են, որ կը կազմեն երկրի մեծ շարքերէն
մինը: Այդ գոյնի արարածներուն կը պատկանէր և խա-
չիկ Բախալեանը, որ Սասնոյ կոտորածի հերոս հրէշ
Թահսին փաշայի աջ բազուկն էր: Ամեն տեսակ կեղե-
քութիւններ, յափշտակութիւններ, հարստահարութիւններ
և բանտարկութիւններ Թահսին ճիւղը կը կատարէր
մատնիչ Խաչիկի միջոցաւ: Թահսին, ի վարձատրութիւն
իր հաւատարիմ ծառայութեան, դաւաճան Խաչիկին նը-
շանակեց բանտարկւած Վահուբեանի տեղ դատարանի
անդամ Բախալեան չկրցաւ երկար վայելել իր այդ նոր
պաշտօնը. նա շուտով մահի դատապարտեցաւ տեղա-
կան Դաշնակցական կռիւտէի որոշմամբ իր բազում ան-
խոստովանելի մեղաց, մատնութեանց և լրտեսութեանց
համար և մահաւան պատիժը գործադրուեցաւ ամնայն
յաջողութեամբ:

Մենք սխալմամբ գրած էինք մեր անցեալ թղթակ-
ցութեան մէջ, թէ գազան Թահսին Բիթլիսէն և վե-
լայէթէն կորզած է այլ և այլ միջոցներով 8500 ոս-
կի, որ պէտք լինէր 28500, և այս բոլոր կեղեքութիւն-
ը կատարւած են մատնիչ, դաւաճան Խաչիկի և ըն-
կերներու ձեռամբ:

Սասնոյ կոտորածէն ետքը, երբ այս զարհուրելի կո-
տորածի մասին եւրոպական մամուլը բազմաթիւ յօդ-
ւածներով յուզեց ամբողջ եւրոպական հասարակու-
թիւնները և զայրոյթ առաջ բերաւ ու գազան սուլ-
թանը իր փշրած գահոյկի վրայ, սասանեցաւ անմիջա-
պէս հեռագրուեցաւ Թահսինին, որ Բիթլիսի երևելիներ-
ու ստորագրութեամբ հերքելի եւրոպական հրատարա-
կութիւնները, հաստատուին Բիթլիսի, Մուշի, Սասնոյ
մէջ տիրող անդորրութիւնն, խաղաղութիւնը և վա-
յելած անդորրութեան համար հաւատարմութեան ու
շնորհակալութեան ուղերձներ մատուցանեն սուլթանին

փշուած կայսրական գահայից առջև: Թահսինը երբ Բիթլիսի մէջ ձեռնարկեց մատնիչ Խաչիկի և ընկերներու հետ յիշեալ հանրագրութեան ուղերձի պատրաստութեան, հանդիպեց սաստիկ հանդիմանութեան: Ոչ միայն Բիթլիսի հայ երեւելի վաճառականքը անվախ և յամարձակ կերպով մերժեցին իրենց ստորագրութիւնը դնել թուրքական յայտնի ոճով կազմած հանրագրական թուղթին, այլ և բողոքեցին նոյն իսկ թուրքական դատարաններու անւանական հայ դատաւորները, և հետեւելով միւս հայ երեւելիներուն իրենք ալ չստորագրեցան: Հրէշ Թահսին կատաղած, փրփրած այս համարձակ հանդուգն դիմադրութենէն, սկսաւ աջ ու ձախ սպանալիքներ արձակել, որ եթէ չստորագրեն, բոլորին բանտերու մէջ շղթայակապ կը փտեցունէ, տուներնին աւարի կը տայ և ընտանիքնին մեծով-պստով պքսոր կուղարկի և այլն: Թահսին արդէն իմացած էր իր լրտեսներու և լրտեսապետ Խաչիկի միջոցով, որ յիշեալ անձերը Բ. Գուռը իմացուցած, բողոքած են իր կեղեքումներու դէմ և առիթի մը կսպասէր իր թոյնը, իր կատաղութիւնը: Թափել յիշեալ երեւելիներու վայր: Օգուտ քաղելով այս առիթէն, ճիւղալ Թահսին վերջապէս յայտնեց, որ շատ լաւ յայտնի են Բ. Գուռը իրեն դէմ ըրած բողոքները և եթէ կուզեն ապրել իրենց ընտանիքները փրկել և ներողութեան արժանանալ, իրենց միայն մէկ միջոց կայ, այն է՝ առանց այլեւայլութեան ստորագրել հանրագրութեան թղթի տակ: Երեւելիները, Թահսինին բոլորովին անսպասելի յանդուգնութեամբ, նորէն մերժեցին ստորագրութեան թղթի տակ իրենց ստորագրութիւնը դնել: Այս մերժման վրայ Թահսին բոլորովին դիւստարած՝ սկսաւ անլուր հայհոյանքներ տեղալ հայոց ազգի, կրօնի, հաւատքի, ընտանիքի դէմ և ապա հրամայեց բոլորին բանտարկել: Եւ ցարդ Բիթլիսի բանտի մէջ Թահսինի հրամանով բանտարկուած են Բիթլիսի բոլոր հայ երեւելիները: Հայ ժողովուրդը քաջալերած երեւելիներու ցուցած դիմադրութեամբ, ինքն ևս մերժեց ստորագրել, որով Թահսին հրէշն ամօթափշար և յուսահատած հանրագրական ձեռնարկէն ետ կայնեցաւ, փոխեց իր թուրքական դիւստագիտութիւնը և սկսաւ քաղցրութեամբ համոզել բայց նորէն չյաջողեցաւ և խայտառակեցաւ, որովհետեւ բանտարկեալները նոյն համարձակութեամբ դարձեալ մերժեցին և իրենց որոշման վրայ հաստատ մնացին:

Բիթլիսի և շրջակայից հայոց վիճակը կատարելապէս դժոխք է: Ամեն վարկեան կը վախցւի, որ թուրք զօրքը և ամբոխը միացած կառավարութեան պաշտօնեաներու, համիրիէ հեծելագնտի հետ կը յարձակին և կը կոտորին հայերուս: Թուրք խուժանի կատաղութիւնը գրգռուած, շնորհիւ կառավարութեան, իւր կագաթնակէտին հասած է: Առևտուրը կատարելապէս դադրած է: Ամենուրեք կատարեալ աճ և սարսափ տիրած է: Քաղաքի և գիւղերու միջև յարաբերութիւնը բոլորովին դադրած է. յարաբերութիւնը դադրած է և գիւղերու միջև: Ամբողջ Բիթլիսի, Մուշի վիլայեթի մէջ կը թագաւորէ դառն աղքատութիւն և թշուառութիւն: Մուրացիքները անթիւ են: Անօթութենէն և

ցուրտէն մեռնողները պակաս չեն ըլլար: Հայն օր աւուր կը նւազի: Արդէն երկրի մէջ ստակ ալ չի գտնուիր որովհետեւ եղած չեղածը Թահսինը և մէկալ կառավարական կաշառակեր և կեղեքիչ պաշտօնեաները յափշտակեցին, թալանեցին, դառն աղքատութեան դուռը հասցրին ամբողջ ժողովուրդը... այս անողորմ, անօրէն կեղեքիչները վամպիրի նման ծծեցին, քամեցին հայերուն մինչև վերջին աստիճան և տնտեսապէս սպանեցին, սպանեցին, կործանեցին ամբողջ հայութիւնը:

* * *

Ն Ա Մ Ա Կ Յ Ր Ա Պ Ի Զ Ո Ն Ի Յ

Նոյեմբերի վերջերը կառավարութեան կողմանէ լուր ղրկեցաւ հայոց առաջնորդարան, թէ բարձրագոյն հրաման ըլլալով հայերու վրայ խիստ հսկողութիւն գործ դնել, կը ծանուցի հայերու, որ աներու մէջ միւլգիր երգ չերգեն, գիշերները ինչ առիթով կուզէ թող ըլլայ, ուէ հաւաքում չունենան: Այսքանը առանց քաշուելու կուսակալը հրաման կընէ. ո՛վ գիտէ վեհ. սուլթանէն, ինչ «հայրախնամ» գաղտնի պատւերներ տւած են հայոց դէմ:

Մասնաւոր անկարգութիւններ, մարդասպանութեան դէպքեր պակաս չեն: Յիշեալ մէկ քանի հատը.—

Նոյեմբ. 27-ի երեկոյին Ալիանս-Ֆրանսէզի կողմէ Յրապիզոնի հայ վարժարաններու համար ղրկուած Ծովնիք Ալէքի անուն ուսուցչին տունը կը մտնէ Քէաճօղի Գալիպ անուն սրիկան իր երկու ընկերով: Ֆրանսիացին բացատրութիւն կը պահանջէ՝ թէ ինչու առանց հրաւերի իր տուն կուգան: Գալիպ իբր պատասխան այնպէս ուժով կը մտրակէ ուսուցիչը, որ նա թաւաղուր գետին կ'ընայ, դեռ ինքզինքը չժողւած՝ ուժով վերի փող ճակտին կը սրւի և Գալիպ գուցէ զո՛հ երթար, եթէ վրայ հասնողներ չաղաչէին ու գործի առաջքը չառնէն: Կուսակալին բողոքեցաւ, բայց անհետեւեալ: Միւս կողմանէ Ալէքի փորձով տեսնելով, որ այդպիսի չարագործներ չպատժելէ զատ կը պաշտպանւին և հետեւաբար ամեն շարութիւն ընելու ազատ են, ուրիշ ձեռնարկներ ընելու վախցաւ:

Յունաց ծննդին քաղաքէս կէս ժամ հեռու գտնող Խոց գիւղի մէջ հետեւեալ դէպքը տեղի ունեցաւ.— Ըսթըրօղու Սէլիմ պէյի մէկ աւազակ և սրիկայ որդին Բիզան, քէն ունենալով Խոց յոյներուն դէմ (որոնք անոր մէկ անիրաւ պահանջին բաւականութիւն չէին տւած), արշալոյսին, երբ յոյներն եկեղեցիէն սկսած էին ցրել, կերթայ եկեղեցիի դռան մէջ կը կանգնի և ուժով վերը ձեռքը՝ «Ձեզ ամենդ ալ պիտ սատկեցնեմ, մի շարժէք տեղերնէդ» կը պոռայ և ամբողջ երեք ժամ ժողովուրդը ներսը կը պահէ, հայհոյելով հաւատի և այլն դէմ, բնաւ չնայելով լեղապատառ մանուկներու կանչվուտիքին և մահաւան սարսուռ զգացող կանանց աղաչանքին:

Գիւղացիք հերոսը ճամբելէ յետոյ բազմաթիւ ստորագրութեամբ բողոք մը տւին մետրապօլիտին: Այս

ալ վալիին թաքիր մը գրեց, պահանջելով Ռիզայի պատ-
 Ժւիլը: Ասոր վրայ վալիին հրաման հանեց յանցաւո-
 րը ձերբակալել և սակայն իբր թէ ամեն ջանք գերե-
 ելան զայն գտնելու: Արդէն ո՞ր ատեն չարագործ թուրք
 մը կրցած են շուտով ձեռք անցունել, երբ մանաւանդ
 դուժողը յոյն կամ հայ մ'է: Տասը օրէն վերջը Ռիզայ
 քաղաք իջնելով վալիին անձնատուր կը լլայ. վալիին ալ
 առիթ բռնելով այս ընթացքը աֆ կընէ (կը ներէ):
 Արդէն օր չանցնել օր թուրք նախկին և այժմեան չա-
 րագործները հայրական աֆի չարժանանան պարգենով
 մը միատեղ: Վերեւի թէ կառավարութիւնը իր ապահո-
 վութեան յոյսը դրած է այդ տեսակ անձանց վրայ:
 Ռիզայ աֆ եղած օրն իսկ թուրք ընկերի մը հետ կու-
 բուժելով կը վիրաւորէ զայն կառավարութեան շէնքի
 մտ. այս անգամ միայն բանտին արժանի կը համարուի:

Բազում այսպիսի օրինակներ կան: Արդեօք ժողովուր-
 դը ե՞րբ պիտ համոզուի կատարելապէս թէ՛ սուլթանի
 կառավարութիւնը ըրզններէ, մուսայներէ աւելի գող,
 և հարստահարիչ կազմակերպութիւն մ'է և թէ՛ աւելի
 լաւ է իր ձեռքով գողծ տեսնել, քան թէ այդպիսի
 մարմնի մը վրայ յոյս դնել: Ամօթ հարիւրաւոր յոյ-
 ներուն, որոնք փոխանակ անձնական ուժով իրենց պա-
 տիւ և դերենք պաշտպանելու ու այդպիսի փուչ արա-
 րածի մը արժանի ընդունելութիւն ընելու, դիմեցին ա-
 ղաչանքի, պաղատանքի և առ առաւելն սիրտ ըրին
 բողբոջի մը տալու:

ՄԱՔԱՍԱԽՈՅՍՈՒԹԻՒՆ

Մէկ քանի տարիէ ի վեր ծխախոտի մաքսախոյսու-
 թիւնն ընդհանուր ծաւալ ստացած է քաղաքիս շրջա-
 կայ գիւղերու մէջ: Բէժի բռնած հարստահարական
 ու կեղեքիչ ընթացքը այնչափ նեղը դրին գիւղացիներ-
 րը, որ ամեն վտանգ յանձն առնելով, ծխախոտները
 մինչև Կարնոյ դաշտը և այլ հեռու տեղեր կը տանեն
 ծախելու, հաց ձարելու համար: Թուրք և հայ գիւղա-
 ցիներ միացած առանձին խմբեր կազմելով՝ կեննն ճա-
 նապարհ: Իւրաքանչիւր խումբ ունի իւր պետը (բար-
 խանբաշի), որ միշտ էն խմբի քաջ անդամն է: Շատ
 անգամ կը պատահի, որ 3-400 ձիաւորներ՝ զինուած
 մարտիկ հրացաններով, տորձանակներով՝ և սրերով
 կը մեկնին մեծ ցոյցեր ընելով:

Վերջին 5 ամիսներու մէջ խմբերը հետզհետէ բազ-
 մացան, սոււարացան և սկսան կառավարութեան ու ը-
 ժի վարչութեան դէմ յայտնապէս թշնամական դիրք
 բռնել: Կառավարութիւնը վախենալով որ մի գուցէ
 երկիրը ընդհանուր ապստամբական վիճակ մ'առնէ, ա-
 ռիթ կը փնտուէր զանոնք ջախջախել, նա ալ չուշացաւ:
 Հոկտեմբերի սկիզբներ քաղաքէս 12 ժամ հեռու Խամ-
 սի-Քէյոյ կոչած գիւղի մօտ, պահականոցին քթին տակ
 անձանօթ աւազակներ կողոպտեցին թաթար բօս-
 տասին (ցամաքի փօստ): Այն ժամանակն էր, որ մաք-
 սախոյսներն ալ նոր ճամպազ ելած էին: Կառավարու-
 թիւնը այդ տեսակ առիթ մը կը սպասէր: Անմիջապէս
 Տրապիզոնէն, Կարնէն, Երզնկայէն ահազին թուով զօրք

հանեց գիւղացիներու վրայ, որոնք ապրանքները ծախս-
 լու համար բաժնուած ըլլալով իրարմէ, կրցաւ ծխախո-
 տները վար դնել, մարդիկը ձերբակալել և թշառ վի-
 ճակի մէջ մաս առ մաս փոխադրել Տրապիզոնի բանդը:
 Շատեր Կարին բանդին մէջ մեռան, ոմանք ալ ճանա
 պարհին: Հարիւրաւոր տուներ կործանեցաւ և տասնեակ
 անձինք զոհ գնացին, որոնց յանցանքը հաց վաստակելն
 էր միայն: Փորձերը սակայն մեզ ըսել կուտան, թէ եր-
 բէք դադարելու չէ գիւղացոց քաջակճութիւնը (մաք-
 սախոյսութիւն), մինչև որ իր լուծումը չստանայ: Ահա
 մի բերրի և պատրաստ հող ինչպէս թուրք յեղափո-
 խականների համար, այնպէս ալ հայերուս:

Գիւղացիներուն առաջնորդող ոչ ոք կայ, նա ինչ որ
 կընէ չի հասկնար միայն սոված չմեռնելու համար է
 որ կը դիմադրէ ըէժի պետերուն, կառավարութեան
 զինուորներուն և այս պատճառով նա ստէպ կընկճւի:
 Կառավարութիւն ազատած կը կարծէ արդեօք ինքըն-
 քը տնտեսապէս քայքայեալ ժողովուրդի արդար բող-
 քէն ու զայրոյթէն:

Գայով կողոպտած փօստայի խնդրոյն ալ համոզում
 գոյացւերէ ժողովուրդեան ամեն դասակարգերուն մէջ,
 թէ դա մի յաջող խաղ էր կառավարական մի քանի
 բարձր պաշտօնեաներու, վասնզի գողութիւնը կատարե-
 ցաւ պահականոցի մը մօտ և գողերը ձերբակալելու
 համար այնչափ շուտ չորս կողմէն հարիւրաւոր ոստի-
 կաններ ճամբայ ելան, որ գողերը թուռն ըլլային, չէ-
 ին կարող փախչել: Այսպիսի կառավարական աշխա-
 րայ խեղդատակութիւններ ժողովուրդը դեռ առաջին
 անգամը չէ որ կը տեսնէ:

ԱՇԱՐԻ ԽՆԴԻՐԸ

Հիմա ալ աշարի (գիւղական արդիւնաբերութեան
 տասանորդ) խնդիրն է որ սաստկապէս կը յուզուի: Ան-
 ցեալ տարի օֆցիները (բոլորն ալ մահմեդական) դո-
 վելի քաջութեամբ մը դիմադրեցին միւլթեգիմներու, կա-
 ռավարական մամուլներու, թէ կուսակալին և թէ Պօ-
 լիս կայսերական պալատ հեռագրով բողբոջին. սակայն
 անլսելի մնաց իրենց խնդիրը: Այն ժամանակ անցան
 Բաթում և հոնկէ ուղղակի Գերմանիոյ Վիլհելմ կայ-
 սեր հեռագրով յայտնեցին իրենց խնդիրը, պաղատե-
 լով որ միջնորդէ սուլթանի կառավարութեան մօտ ի-
 րենց աշարի խնդիրը արգարապէս քննելու: Ադոր վրայ
 2 քննիչներ զրկեցան Օֆ և գործը անուշ տեղը կա-
 պեցին: Բայց բողբոջները սկսած են կրկին տեղալ: Եր-
 կու շաբաթ առաջ 2-300 գիւղացի լեցեցան Տրապի-
 զոնի կառավարական շէնքը և վալիին բողբոջին խօսիւ
 աշարի պատճառաւ կատարած անլուր կեղեքումներու,
 զեղծումներու մասին: Վալին տեսնելով վտանգը, խօս-
 քեր շտալելով գիւղացիները հանդարտեցուց և գէթ
 այս անգամուայ համար զանոնք կրցաւ յետ ճամբել:

Գիւղի մը աշարը (տասանորդը) աճուրդի կը դուր
 կառավարութեան կողմէ: Թուրք վաշխառուները անմի-
 ջապէս վրայ կը թափին և իրար մէջ մրցում բանալով՝
 բարձր գներով մին կամ միւսը վրան կառնէ: Ալ հա-

րուստ է նա. 10 հազար զուռնի առած աշարը 40-50 հազարի կը բարդէ գիւղացոց վրայ: Եւ վայ բողոքողին կամ չվճարողին, խսկոյն բանդ և ինչ որ ունի կով, եզ, ոչխար խսկոյն աճուրդի դրւելով՝ աշարի գինը կառնեն:

Այս տեսակ պայմաններու տակ ապրող ժողովուրդ մը ո՞ր պիտի դիմէ... դժուար չէ գուշակել:

Ծ Ն ՈՐ Է Ա Կ Ա Լ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Գ Ի Ր

Բարձր դձուր, տեսնելով, որ պաշտօնական զեկուցուածները, հերքուցները ծիծաղի միայն կարծանանան, հրահանգ տուաւ կուսակալներուն հայոցմէ շնորհակալութեան գրեր առնել, որպէսզի պէտք ինչո՞ւ ժամանակ իր սուստերուն իբր փաստ գործածէ զանոնք: Իտերնէի առաջնորդ վասահոգի և գծուծ Մեսր. Եպ. Սուքեասեանի և իր արբանձնակներու շնորհակալութեան հանրագրի պարունակութիւնը Պոլսոյ թերթերու մէջ հրատարակեցաւ իբր կարևորագոյն փաստ մը հայոց հպատակասիրական զգացմանց և թիւրքիայի մէջ տիրող անդորրութեան:

Մի քանի օրէ ի վեր շուրջ կար, թէ Տրապիզոնի մէջ ալ նոյն օրինակ գրեր պիտի պատրաստուին կառավարութեան պահանջմամբ: Բայց կերևի թէ գործնական չի նկատուիր Տրապիզոնի պէս քաղաքի մէջ բռնի ստորագրութիւն ժողովը հանրագրի համար և յարմար կը տեսնուի սուլթանի ծննդեան տարեդարձի օր (յուլ. 30) շնորհակարական հեռագիր մը ստորագրել տալ թուրք պաշտօնեաներու, էֆէնտիներու, յունաց, հայոց և հայ կաթօղիկներու առաջնորդներու և քրիստոնեայ վաճառական դասուն: Հեռագիրը կը պատրաստուի գրեթէ սա իմաստով. «Չեք ամենաբարեբաստիկ և երջանկաբեր ծննդեան շնորհարար տարեդարձին առթիւ համայն Տրապիզոնի ժողովուրդեան ի դիմաց խայտալով կը մատուցանենք յոսս Չեր Բարձր և Աստուծատուր Գահուն մեր ամենահպատակասիրական զգացումները և կը մաղթենք, որ Երկնաւորն Չեր Վեհափառութեան երկար տարիներ կեանք պարգևէ և Չեր սբ. իշխանութիւնը հազարաւոր տարիներ անսասան պահէ, որուն հովանոյն ներքեւ կարենանք միշտ վայելել պայպիսի երջանիկ, չըբնանդ և նախանձելի վեճակի մը ամեն պարգևները:»

Կուսակալին կողմէ ստորագրելու առաջարկ հաշի չէր դար. թուրքերը ստորագրելէն վերջը, նեմլի օղլի կոչւած թուրք զբաժանուէր վաշխառու վաճառականական տունը քրիստոնեաներու ստորագրել տալու գործը վրան կառնէ. նրա հրահանգով կը ստորագրեն յունաց առաջնորդը, հայ կաթօղիկաց առաջնորդական փոխանորդ վարդապետը և բաւական թուով յոյն հարուստներ. հայ հարուստներէն տիմարաբաթ ստորագրութիւն կուտան Վայծակ Արսպեան և Աբխաղով Տիրատուրեան: Երեկ, յունւար 30-ին ստորագրութեան առաջարկ կը լըլայ նաև հայոց առաջնորդ Եղիշէ վրդ. Այվազեանին որը, կռուելով իր առջև բանալիք անդունդը, աչքի առջև ունենալով Տրապիզոնի հայ ժողովուրդեան իր դէմ ունենալիք ատելութիւնը և զայրոյթը, առաջին վարանուակն յետոյ խոհեմութիւն ունեցաւ մերժողական պա-

տասխան տալու, ըսելով թէ թէև ինք ալ կը փափագի այդ բանին, բայց արդէն այդ նպատակով շնորհակարական այցելութիւն տուած է կուսակալին և թէ օրէնք է, որ առաջնորդներ իրաւունք չունեն վեհ. կայսեր հետ յարաբերութեան մտնել, այդ միայն կարող է ընել Պոլսոյ հայոց պատրիարքը:

Հարկ չկայ ըսելու, թէ վալի պէյը, նեմլի օղլիներ և այլ կառավարական շուններ կատիցեան փրփրեցան առաջնորդին դէմ, հայերուն դէմ: Միւս կողմանէ հայ ժողովուրդն ալ սկսաւ առաջնորդարանի պս ընթացքէն ուրախանալ, հրճուիլ և խումբ խումբ երիտասարդներ, արհեստաւորներ առաջնորդին գնացին շնորհակարարու իր արած քայլին համար, որ ժողովուրդեան պահանջն էր:

Պատրաստած հեռագիրը զրկեցաւ սուլթանին:

Օ Ր Ն Ո Ր, Դ Ե Պ Գ Ն Ո Ր

Տրապիզոնէն 3 ժամ հեռու գտնուող Անիճա գիւղը կիրակի օր, յունւար 29-ին, ժամը 3-ի մօտ կերթան միւլթեզիմ Բօլաս օղլի Հէլիմ էֆէնտիի հրամանաւ իր ծառայութեան տակ գտնուող զօլձի մը և կառավարական զապթիէ մը ուղղակի Տէլիպալթեայեան Չատիկ անձին տունը և անոր 20 զուռն տասանորդի սուրբէն մնացած պարտքը կը պահանջեն: Չատիկ բացակայ ըլլալով, եղբայրը Գրիգոր կը պատասխանէ թէ ինք նոր եկած է գիւղ, հաշու տեղեկութիւն չունի, Չատիկ տուն եկածին պէս ստակը կառնէ, կը բերէ: Այս պատասխանին վրայ շնորհալի պաշտօնեաները կսկսին աղտոտ հայհոյանքներ թափել և մարթինի հրացանի կոթով Գրիգորը ծեծել անխնայ: Գրիգորի արձակած վայրցներէն Տօրեղօր որդոյն՝ Յովհաննէսի կինը՝ Ագապի իր տունէն դուրս կը վազէ և ազաւաններով կուզէ Գրիգորը զապթիէի ձեռքէն առնել: Վայրենի զապթիէն մի քանի հրացանի կոթի փառաւոր հարուածներ ալ անոր բաժին կը հանէ և գետին կը փռէ զայն: Քիչ վերջը Ագապիին ամուսինը՝ Յովհաննէս Տէլիպալթեայեան կուգայ կուղին վայրը, աղաչանքով զապթիէի ձեռքէն կազատէ Գրիգորը և խօսք կուտայ, որ Չատիկ տուն գալով ստակը անպաաճառ կը բերէ: Ատողած պաշտօնեաները կը հեռանան:

Այս դեպքէն 1 ժամ յետոյ Յովհաննէս մօտակայ Մունտա գիւղի մէջ գտնուող խանութէն կազ առնելու կերթայ: Այդ խանութին մօտերը հաստատուած է նաև միւլթեզիմ Հէլիմ էֆէնտի, ուրկէ իր մարդիկը կարձակէ գիւղացիներու արիւնը ծծելու համար: Հազիւ թէ Յովհաննէս խանութէն ներս մտած էր, երբ Անիճա գիւղը գնացող զապթիէն մի քանի քայլ հեռուէն կերբայ և մարթինի հրացանը նշան առնելով՝ Յովհաննէսի կուրծքին կը պարպէ գնտակը կը կպչի ձախ ազդրին վեր մասը և ծակելով դուրս կերնէ: Չատիկէն տեսնելով, որ հարուածը ճիշտ տեղը չըպաւ և մահացու չէ, կը պատրաստուի անգամ ալ պարպելու, երբ խանութին տէրը Քէթիհ օղլի Հիւսէին և ուրիշ թուրքեր կարգելին և հրացանը ձեռքէն կառնեն:

ԱնիՓա լուր կերթայ և վիրաւորը արիւնւայ վիճակի մէջ նոյն օր քաղաք կիջեցնեն նախ առաջնորդարան և ապա կառավարատուն կը տանեն: Աղերսագիր ալ տւին թէ կառավարութեան և թէ առաջնորդարանի:

ԱնիՓա գիւղացի Յէլիպալթայեան Յովհաննէսը վերաւորող զապթիէն գիւղացիներէ բռնելով բերեցաւ կառավարութեան յանձնեցաւ: Ամեն մարդ, գահան զապթիէին թելադրիչը, միւլթէգիմ արիւնաքամ Բօլար օղլի Հէլիմ էֆէնտին է կը փաստաբանէ: Բայց Հէլիմ էֆէնտինն հօգն է. չէ՞ մի որ կառավարութիւնը յայտնի կերպով ըսած է իրեն՝ տուր ինձի այսչափ ղրուշ, և առ քեզի գիւղացիները, ինչ կուզես ըրէ. մէկին տեղը 50, 60 պահանջէ, քեզ ընդդիմացողին ես կը պատժեմ, քու ղոյճիներուդ կը կցեմ նաև իմ քաջամարտիկ զապթիաներս, չէ՞ մի որ արդէն կառավարութիւնը կազմող պաշտօնեաներն ալ իր նախկին կամ ներկայ ընկերներն են և մանաւանդ որ իր եղբայրն ալ Տրապիզոնի կառավարութեան մէջ աղդեցիկ պաշտօնի գրուի կը գտնուի. ով պիտի բողոքէ իր դէմ, ով իր անհամար չարագործութիւնները, զեղծումները երևան պիտի հանէ, ով պիտի դիմադրէ իր վաւաշոտ կրքերուն. գիւղացիները, միթէ անոնք ալ մարդ են, կը զգան, կը հասկնան, միթէ անոնք կառավարութեան, վաշտառուներու, միւլթէգիմներու համար աշխարհ եկած չեն. ինչ կարժէ անոնց մի թոյլ բողոքը կամ դիմադրութիւնը, (այն ալ եթէ ընեն) իսկոյն մի խումբ զինուոր, մէկ երկու սկիւի հարւած, մէկ քանի հատ մարմինի գնտակ, լմնցաւ գնաց:

Յէլիպալթայեանք բողոքագիր կուտան վալիին. վալին հեմալէ կընէ Ալայ պէլին, նա ալ կը կարգայ զայն և բարկութեամբ կը պոռայ գիւղացիներուն՝ «կորուցէք դուրս, թող վիրաւորը աղէկնայ որ հարցաքննութիւն սկսինք»: Միաբերինն է վիրաւորը աղէկնալէն վերջը դատը սկսել, որպէս զի կամ ազատ արձակեն զապթիէն կամ թեթև պատիժ մը տան:

Զապթիէն անշուշտ իր տեղը կը գտնէ: Ի հարկէ Հէլիմ էֆէնտին ալ, որ զապթիէն հրահանգողն ինքն էր, մի քանի կտրիկ ոսկի կը պատրաստէ վալիին համար. կառավարութիւնն ալ յանցանքը հային վրայ կը ձգէ անշուշտ:

Արդարութիւն, ապահովութիւն... կրկին առակ ըլլալուք:

ԲԱՆՏԱՐԿԵԱԼՆԵՐ

Սուլթանի ծննդեան տարեդարձի օրը յունւար 30-ին Սամսոնէն Տրապիզոնի խաւար բանդը փոխադրւած հայ բանդարկեալներն են՝ 1. 2արշամբայի Մարթիլ գիւղէն տ. Թաթուլ քահանայ Կարմիրեան 33 տարեկան, 2. Իւնայի Բէօքլուկ գիւղէն տ. Միքայել քահանայ Թահմազեան 45 տարեկան, 3. Կ. Պօլսեցի հաճի Պետրոս Գազանձեան 40 տարեկան, 4. 2արշամբայ քաղաքացի Ֆէրտինանդ Արզումանեան 13 տարեկան, 5. 2արշամբայի Թէքլուր գիւղացի Գալիթ Գարաստթիւնեան 85 տարեկան, 6. 2արշամբայի Մարթիլ գիւղացի Մար-

տիրոս Օհանեան 20 տարեկան, 7. նոյն տեղէն Գալուստ 2աքրեան 48 տարեկան, 8. Իւնայի Բէօքլուկ գիւղացի Կիրակոս Թահմազեան 48 տարեկան, 9. նոյն տեղէն գիւղացի Գրիգոր Թահմազեան 41 տարեկան, 10. նոյն տեղէն գիւղացի Սահակ Թահմազեան 28 տարեկան:

Ասոնցմէ զատ Սամսոնի բանտը կը մնան 8 անձեր ալ, որոնցմէ մին դարձողի հոգաբարձութեան գանձապետն ըլլալով ձերբակալւած է, իբր գանձապետ... խոսվարարներու կօմիտէին:

Իւնայի մէջ նոր ձերբակալութիւն պատահած է: Գեկտ. 29 ազատ արձակւած 12 բանտարկեալներէն մին՝ Կարապետ Տոմպալաքեան Հէրեկցի 70 տարեկան խեղճ ծերունին դեռ բանտը պահած են և չեն թողուր, որ մեկնի. կերևի թէ մարդուն քով քիչ մը ստակ կայ, այն ալ կուզեն կորզել:

* *

ՆԱՄԱԿ ԵՐԶՆԿԱՅԻՑ

Երզնկայի Միւշիք Զէքի փաշան սուլթանի աչքին կրկին անգամ գործունեայ երևալու համար, Պօլսէն եկած հրամանի մը վրայ, յունւար 28 հրաւիրւած է եղեր քաղաքին երևելիները հացկերոյթի, նպատակ ունենալով «շնորհակալութեան գիր» առնել անոնցմէ: Դեռ հացկերոյթի չգնացած հրաւիրեալներ մէկ մէկ սպառնական գիր ստացեր են ժողովոյին կողմէ, ներկայանալը շնորհակալութեան գիրը չստորագրելու համար: Քաղաքը մեծ յուզման մէջ է:

Հայ ժողովրդի յուզման վրայ Միւշիք փաշան, տեսնելով որ իր ընելիք խայտառակ գործը կատարելագոյն պիտի խայտառակի, խոհեմութիւն համարեք է այդ ստորագրութեան գործը յարմար առթի մը ձգել և հրաւիրեալներուն իմացուցեր է թէ հացկերոյթը յետաձգւած է:

Թէ կառավարութիւնը և թէ թուրք կայր. ամբողջը, նոյն կառավարութեան դրդամբ, այս խնդրի առթով իր թշնամութեան չափը աւելցուցեր են: Հայոց դէմ տուրքերու համար անլուր խստութիւններ գործ կը դնեն: Զինուորներուն և թուրք սրիկաներուն փամփուշտ կը բաշխուի: Քաղաքին ու շրջակայից մէջ գրգռումը չափազանց է: Հայերը շատ անապահով դրութեան մէջ կը գտնուին:

Յիսմար կառավարութիւն, ինչ ընելը չգիտեր իր փտած մարմինը ծածկելու համար:

Ինչպէս կիմանանք, վերջերս Բաղէշի մէջ հայոց և կառավարութեան միջև ընդհարումներ պատահեր են: Հայոց կրպակները զինուորներէն ու քրդերէն թալանելի են: Հայոցմէ բանտարկութիւններ եղած են:

* *

ՆԱՄԱԿ ԵՕԶՂԱՏԻՑ

Լաւ գիտէք, որ ընկձւած, հարստահարւած ու գրեթէ կործանած ենք. կառավարութեան ընթացքը և թուրք

Հասարակութեան ռիսկալուծիւնը, Հայաստեցութիւնը ամեն բան տակն ու վրայ ըրած, ապահովութիւնը վերուցած, միանգամայն առևտրական վարկը դադարած է. Գիւղացին կը լէկի չարաչար, քաղաքացին կանարգւի կատաղաբար. բազում ծնողք ձեռնածալ — ու միայն ցուրտ և անկարեկիր երկնից հանդէպ ձեռնատարած — կուլ կուտան իրենց աղետորով արցունքը: Անդին զաւակը հոգոյն հատորը ու ամբողջ ետութիւնը, ճիտը ծուռ հօրը աչքին, հօրը ձեռքին կը նայի կտոր մը հացի, պատառ մ'ուտելիքի համար: Անդին նորատե ու հուժկու, հաւատարիմ ու գործունեայ երիտասարդն շնչասպառ կը թափառի ի խնդիր գործի... ու հառաչակոծ կը հորովէ եւր օրերն տրտմալի: Անոնք, որ դրամ ունեն, գութ ու շնորհ չունին գրեթէ ալ դուք մտածեցէք որբերուն, այրիներուն, ծերերուն անկարներուն վիճակը: 2է, բարեկամ, եթէ բարերար ձեռքեր չփութան և չը նետեն ողորմութեան նաքարակետը Եօզկատի հայոց պարզած ձորձին վրայ, պիտի մեռնինք անիծելով ճակատագիրը, անիծելով անկարեկիրը...

Աստուած գիտէ միայն, թէ ի՞նչ սև խորհուրդներ, ի՞նչ սև երկիւղներ պաշարած են նոցա միտքն ու սիրտ...

* *

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

Եւրոպական մամուլը վերջերումս համեմատաբար աւելի թոյլ էր զբարդում հայկական հարցով, երբ անգլիական («Իէյլի Տէլիգրաֆ») թերթի մէջ սկսեցին երեւան գալ նոր ցնցող յօդուածներ: Այդ թերթի թղթակիցը միակն է եւրոպական թղթակիցներից, որ կարողացաւ մուտք գործել կոտորածի տեղը եւ իր աչքով տեսնել, իր ականջով լսել այն բոլոր գազանութիւնները, որոնց մասին վաղուց հարորդում էին հայ թերթերը: Այդ թղթակցութիւններն ահագին տպաւորութիւն են թողնում հասարակական կարծիքի վրայ: Իսկ մինչդեռ, միև կողմից, սուլթանի յուսանատ, ողորմելի կառավարութիւնը ժողովրդի կաշտից քերթած անագին գումարներով կաշառում է ամեն ինչ վարձու տրւող թերթեր ու իրենց խիղճը վաճառող անհասներ, յոյս ունենալով դրանով յօգուտ իրեն փոխել հասարակական կարծիքը եւ լւանալ իր արիւնտտ ձեռքերը:

* *

ՔՈՅՐԵՐ ԵՒ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐ

(Թղթակցութիւն Բ-ից)

Այսօր Հայաստանի սրտի մէջ սուլթան Համիտէի հրամանօք եւ քիւրդ «Համիդիէի» ձեռօք կատարող սոսկալի արիւնհեղու թիւները, քստմնելի դէպքերն ու անասելի բռնութիւնները այլ եւս ֆանտազիայի երեւակայութեան ծրնունդ կամ արդարութիւն չեն, ինչպէս որ կամենում էիք կարծել մի ժամանակ, երբ դեռ դանակը ոսկրին չէր հասել եւ տամենակ հազար հայի տարապարտ արիւնով հայրենի լեռներն ու դաշտեր չէին ողողել... Ձեր առաջ դրած են այսօր չարաբաստիկ, բայց խօսուէ իրողութիւններն ու փաստերը. դուք ականատես եւ ականջալուր էք այսօր թէ ինչպիսի բուռն կատաղութեամբ, ինչպիսի ինկվիզիցիական անգթութեամբ սրածուում է թշուառ եւ անպաշտպան ժողովուրդը: Թէ ինչպիսի անասական գարշ լրբութեամբ աւարտում է տարբազր հայի ընտանեկան սրբութիւնն ու պատիւը. հայ օրիորդներին եւ մանուկներին ջղիլ ջղիլ քշում են բուն թիւրքիա բռնաբարելու եւ իսլամութեան վերածելու... Հայ կնոջ ստիւնքներն ու մարմնի միւս մա-

սերը տէգերի ծայրերին բարձրացրած՝ անզգամ բաշխու գուկի եւ լիր քիւրդի հրնոցի առարկայ է դառնում Պատուասէր հայ կանայք, որոնց նմանք մենք տեսնում ենք միայն հինգերորդ դարում, ազգային մեծ պատերազմի ժամանակ, իւրեանց թանկագին պատիւը յաւիտենական կորուտեան մէջ են որոնում եւ կամ մեռնում զէնքը ձեռքերին, թշնամու դիակներ տապալելով, կամ իւրեանց սիրելի մանկիկները գրկերին՝ խմբերով թափուում են ծիւծիլ ժայռերից դէպի խորունկ, անդառնալի անդունդը եւ այդպէս անսիրտ բռնակալի զարմացքը, կատաղութիւնն ու յուսահատութիւնն են շարժում...

Սուլթանի կառավարութիւնը ձեռք է թափում մի վարկեան առաջ սպառել հայկական շունչը իր երկրի երեսից, մոխիր դարձնել, ամայայնել Հայաստան բարեբեր եւ աննման աշխարհը իր խաղաղ շինականներով... այդ դեռ բաւական չէ. մեր հարազատները կոտորոււմ են նաեւ քաղցից ու սովից. նրանց պակասում է չոր եւ ցամաք հացը՝ գէթ քարը տալու իրենց գոյութիւնը հերոսական մահով մեռնելու համար:

Բուն հայաստանցու համար այսօր մահու եւ կենաց ճրջ նաժամ է. նա իւր պղտոր եւ արիւնհանրակ աչքերը սեւեւ ու ձեռքեր երեսին, աղերսում է ձեր կարող աջակցութիւնը, ձեր կարեւոր օգնութիւնը, եւ այդ կայանում է ձեր սեղանից աւելացած փշրանքների... ձեր կոպէկներով գնւած մի քանիք ամիուշտի մէջ միայն... Նայեցէ՛ք այն կողմ՝ Սասուն եւ Տարօն, այնտեղ ձեր ապագայ բարօրութեան համար արեան գետեր են հոսում եւ դիակի բլուրներ կուտակոււմ. եւ մի՞թէ դուք այնքան անսիրտ, անգութ եւ տևարդի պիտի լինիք, որ զլանաք ձեր ժանգոտ կոպէկներով օդնել ձեր հարազատներին այն կրիտիքական վայրկեանին, կրն նրանք իրենց թանկագին արիւնով ձիգն են թափում ազատելու հայրենի երկիրը սուլթանի բարբարոսութիւնից եւ ապագայ սերնդի առջեւ հարթելու բաղաւորութեան ուղին...

Նախատի՛նք, եթէ պարտազանց լինիք, եթէ այժմս էլ անհոգ եւ անտարբեր մնաք...

- Նւերատուութիւնների ցուցակը.—
 Բ-ից 1000ր. Բուլթ-ից 110ր. «Հայկաշէն» գիւղից 100ր. Աբ-ից 100ր. Ղարմի № քաղ.-ից 400ր. Չաք. ք.-ից տիկ. Ս. և օր. № ի միջ. 55ր. Չաք. ք.-ի հասարակ.-ից 78ր. Թէլ.-ից 100ր. Ախլց.-ից 200ր. «Արամ»-ից 185ր. «Կայծեր»-ից 76ր. 194. Բզ.-ը. «Հայկ»-ից 110ր. Խ. Ո. գրպպ.-ից 26ր. «Լարիջան»-ից մի խումբ հայրեն.-ից 127ր. Ուս. Մ. Ա.-ից 90 Փր. Բուլթ-ից Բուլթաբեստ քղ. դեղագործ Մարկովիչից 60 Փր. Լօվել քղ. Մ. Մի. 1 դօլ., Ֆիլ. քղ. Ե. Բարկ. 1 դօլ., Նէվա. քղ. Ե. Կիր. 2 դօլ., Բ. Բ.-ից 3 ր. Բօլը Իսլիմայ քղ.-ից Խաչիկից 3 նապ. ոսկի, տիկ. Ակիւլինայից 1 ոսկի: Ուսանողական մի երեկոյթից յօգուտ սասունցիներին 300 Փր.

«Հնչակից» երրորդ անգամ ենք պահանջում կատարել իր խոստացած սպանելիքը:

Մեզ դիմողներին խնդրում ենք պարզ և որոշ գրել իրենց հասցէները:

Դաշնակցութեան անձանօթներից խնդրում է թըրթակցութեան և նուիրատուութեան համար դիմել.
 L. Boole, 15, Augustus Rd, Hammersmith, W. London.
 Ղիեննա. Դաշնակցութեան ազատ տպարան